

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆՔ.

Պ Ա Յ Տ Ա Ռ Ա Ր Ո Ւ Ե Ս Տ.

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ.

Ձի պահողներու հարկաւոր գիտնալիք:

Ձի պահողները պէտք է այնպիսի ձի առնուն՝ որ սրտերնին փակչի. վասն զի մարդս սիրած բանին աղէկ կնայի. ձին ալ աղէկ նայուածք եւ սէր տեսնել կուզէ:

Քանի որ քաղցր եւ անուշ վարուիս կուրախանայ. եւ մարմնով կգիրանայ: Ամենեւին բարկութիւն եւ հայհոյանք չնւագեր, շուտով կիմանայ, սիրաւ կնեղանայ, մարմնով ալ կհալի:

Ուստի ազնիւ եւ աղէկ ձի պահող մեծերը արաբացի ձիապան կպահեն. որոնք եթէ բարկասիրտ ընտելիւն չունենան, անընդմեջ կհոգիւնով կվարուին ձիուն հետ, սուլելով խաղ կանչելով դարման կընեն, եւ ուրիշ բաներուն ալ աղէկ ուշադիր կլինին:

Պուլլար ձիապաններն ալ ձիու աղէկ կընային, բայց խիստ ալ կվարուին:

Ձին երգերու եւ նուագարանի ձայները կսիրէ, խաղալ կսկսի, եւ հանդէսներու մէջ կուրախանայ, որպէս թէ ինքն է որ կիսաւաւորուի, բայց տիրոջը փառաւորութեանը համար կընէ:

Շատերը ձի կառնուն, ու անով բաղդաւորութեան մը որ հասնին՝ ալ ձեռքէ չեն հաներ:

Շատերն ալ լաւ կնային իրենց առած կենդանւոյն գոյնին. վասն զի կարծեն թէ ոմանց այս գոյն կենդանին, ոմանց ալ ուրիշ գոյնը աղէկ կուգայ:

Ասոր վրայ արտառոց պատմութիւն մը ընեմ, որ փորձ ընողները իբրեւ ճշմարիտ պատմեցին: Քէօթահայէն Ուշադ երթա-

լու ճամբուն վրայ, Տէվրէնտին մօտ աչք մը ջուր կեփի, այնպէս որ ջուրը դուրս դուրս կվերնայ, թէ եւ նորէն իր մէջը կկորսուի: Թէ որ մէկը փորձ ընել ուզէ թէ իրեն ինչ գոյն ձի օգտակար է՝ ճերմակ թաշկինակին ծայրը հանգոյց կընէ, այն ջուրին աչքին մէջը կկախէ. կէս ժամէն կհանէ, հանգոյցը կքակէ, մէջը մազ մը կգտնէ եղեր. այն մազը ինչ գոյն է նէ՝ այն գոյն կենդանին իրեն օգտակար է եղեր:

Վերջապէս այս կերպ կերպ գոյն ունեցող ձիերն ալ զատ զատ ընտելիւն կունենան. Ասոր համար կըսուի թէ «Ալմա ալը, սաք եա. «ըրզը, պիմ sonույա, պիսի գրոր. գուրա՝ skընկ «պիր փուրա, միյիւր եալը գույրուդու սիւսի օրս»:

Ալ, այսինքն աշխէտ ձիերուն մէջը աղէկը հազիւ կգտնուի. այս տեսակէն չառնելը եւ չպահելը շատ աղէկ է:

Եաղը, այսինքն սեւ ձիերուն մէջ ալ գէշ բարք չունեցողը հազիւ կգտնուի: Կըսուի թէ չորս սաքերը եւ ճակատը ճերմակ որ լինին՝ գէշ բարքը կոտրած կլինի. բայց հնարը չկայ, շատ կամ քիչ գէշ բարք նորէն կունենայ: Մանաւանդ որ սեւ ձիու վրայ հեծած դանուիւր կայծակի ատեն վտանգաւոր է, եւ կվախցուի. վասն զի անոր սաստիկ սեւութիւնը համակրութիւն ունի կայծակը իրեն քաշելու, ձիուն ալ հեծնողին ալ վնաս կրնայ բերել:

Sonու, շառատ ձին՝ թէ որ արատաւոր չէ, դիմացկուն կլինի, եւ գործի աղէկ կըբանեցուի:

Գլու, մոլորչիկ ձին, գերցընելու աղէկ կուգայ. միայն թէ ասոնց մէջ ալ այնպիսի թոյլեր կգընտուին որ ճամբան դու կռնակդ առնելու տանելու ես:

Գուրա ձին թէ որ բաշերը, պոչը եւ ոտքերը սեւ չեն՝ ընդունելի չէ. շունչը բըռնող ու ծոյլ կլինի:

Վերջապէս աղէկ կենդանի առ, աղէկ ալ պահէ. դարմանին կերակուրին աղէկ ուշ գիր, մանաւանդ դարմանին. զի ի՞նչ քիւսար պիտի ետև կըսեն. վասն զի դարմանը կերակուրէն աւելի կենդանին առողջ կընէ, ու շատ առողջութեանը եւ աղէկութեանը պատճառ է:

Թէ որ ձիուդ նայելու ես, հետը անուշ վարուէ, եւ ժամանակին ամէն բանին ուշագիր եղիր, գիշերն ալ երկու անգամ քովը գնա, գլուխն ու գաւակը շփէ. տակը թաց է նէ՝ մաքրէ. չոր փռել պէտք է նէ՝ փռէ, յարգը նորոգէ, քիչ տուր, ստէպ տուր. այնպէսը կսիրէ:

Ձին այս բաները կհասկընայ, վրադ սէր մը կկապէ, կախորժի կուրախանայ. եւ երբ որ դու ալ վրան հեծնաս, նա ալ զքեզ կուրախացընէ:

Թէ որ ուրիշի նայել տալու ես, նայէ այնպիսի ձիապան գտնես որ բնութիւնն ալ յարմար լինի, եւ ձի նայելու սէր ունենայ: Վասն զի այնպիսի հովիւ տեսայ, որ ոչ խարի հօտը գարնան ատեն լեռը արծել կըտանէր նէ, ուր որ ծաղկալից է՝ միայն հոն կտանէր արծելու. ոչխարներն ալ գիտնալով՝ անօթի կերթային, մինչեւ որ ծաղկալից տեղ հասնէին, եւ մինչեւ որ ծաղիկը չհատնէր՝ խոտի չէին ցրուեր: Ամէն մէկ ոչխարին մէյմէկ անուն դրեր էր. հեռուէն սրն որ կանչեր, այն ոչխարը հօտէն կղատուէր, քովը կվաղէր, քիչ մը աղով կշահէր. վասն զի աղ տալով այն անունը նշանակեր էր:

Տեսայ եւ այնպիսի ջորեպան, որ երբ ջորիները բեռներովը կբերէր, մէկէն ի մէկ բեռները կթափէր. առջի աշխատանքն էր՝ ջորիները ախոռը քաշել, տակերնին աւելել, անոնց գօտին թուլցընել, առաջինն յարգթափել: Վերջը կուգար բեռները մէջտեղէն

կվերցընէր, բերած գիր կամ լուր ունէր նէ կուտար, կերթար անգամ մը նորէն յարգ կթափէր, վերջը իրեն ալ հոգը կհոգար: Դարմանի ատենը գար նէ, թեւերը կըսօթտէր, համեանին (սեւեռնիս) վար կառնէր, սուլելով խաղ կանչելով՝ այսինքն սիրով ու անուշութեամբ, ոչ թէ բռնութեամբ դարման կընէր: Այսպէս նայուած կենդանին ինչպէս չառուգանար, եւ ազատ չմնար կերպ կերպ հիւանդութիւններէ:

Այսպէս ալ ձի պահողը անպատճառ սէր պիտի ունենայ ձիու, կամ ձիապան ունի նէ՝ նա ալ փութաջան ըլլայ որ աղէկ մնան կենդանիները:

Թէ որ ձիապան ունիս, գոնէ երբեմն երբեմն աչքիդ առաջը դարման ընել տուր:

Կենդանիին դարմանէն ետեւ ջուր տաս, ետքն ալ գարի. ոմանք գարիէն ետեւ ալ ջուր կուտան, բայց այնպէս սովորեցուցած են:

Ոմանք գարիին տեղը վարսակ (խշափ) կուտան, բայց մազերը կերկընցընէ, ու ագեղ կընէ:

Միայն վարսակը այնպիսի քառակնեքու (քայեռու) աղէկ կուգայ որ լեռը սորված են, եւ երեք չորս տարուան են, ու ախոռը կըբերեն կկապես. այսպիսոյն գալար խոտի տեղ կանցնի, զով կպահէ, եւ չվատութեցընեն:

Ղափընան ուժէ կձգէ:

Պրչախն ալ տաքութիւն կուտայ կենդանոյն: Եգիպտոս գարիին տեղը ձիուն բակլայ կուտան, բայց այս ամէն տեղի համար չէ. վասն զի Հայաստան ալ աղէկ ձիու մը տուող եղաւ, աչքերը կուրցուց:

Ոմանք մէկ քուրձ ամառուան ցորեն, մէկ քուրձ բակլայ, երկու քուրձ գարի մէկտեղ աղալ կուտան. առաւօտները ասկէց մէյմէկ քիչ խիւս (մաշեզ) կընեն կկերցընեն. իրիկունն ալ իր ուտելիքը կուտան, որ շատ աղէկ կուգայ կենդանոյն. Ոմանք ալ ցորեն, կորեկ, քիչմ՝ ալ պոյ քոխուսի, որ է չաման, կաղան, խիւս (մաշեզ) կընեն, ձիուն կուտան:

Իսկ գարին ամենէն շահաւէտ է ձիուն, ու մազերը կփայլեցընէ:

Այն ձին որ գարին չկոտրած կուտէ, ընդունելի չէ, չկըրնար շահուիլ, անուժ կը մնայ, ճամբու չըգիմանար. ասոր նշան՝ գարին նորէն փորէն ամբողջ հանելն է: Այսպիսիներուն գարին կաղան եւ այնպէս կուտան. ի հարկէ որ շատին ալ օգուտ չընէր. մանաւանդ ճամբորդները ուր գոնան ամէն տեղ աղացած գարի:

Այն ձին որ գարին շուտ շուտ ու ամբողջ կուտէ, եւ տօպրակը կթրջէ՝ ընդունելի չէ. վասն զի եռք ունի կամ վէրք կոկորդին մէջ: Այնպիսեւոյն գարիին տօպրակին մէջը քանի մը մանր քար կը ձգեն, որ ալուային դաշի եւ վախէն կամաց ուտել սկսի:

Այն ձին որ գարին կամաց ու ծանր ծանր կուտէ, ծամելով աղէկ կմանրէ, եւ ախորժակով կուտէ, աղէկ ալ կրնայ մարսել. շահ կգտնէ եւ աշխատութեան կգիմանայ. աղնիւ ձի է: Այն ձին որ երկար ատեն կուտած է, եւ կհարկաւորի որ երկար ճամբայ երթայ, օր առաջ սկսելու է հեծնալով քիչ քիչ սովրեցընել. պէտք չէ մէկէն ի մէկ խառն հանել, ու երկար ճամբայ քըշել, որովհետեւ կենդանին կվնասուի:

Եթէ խամ է նէ ձիւ, իջած տեղդ իրեք իրիկուն իրարու վրայ այսպիսի ճար մը ըրէ. չորս հաւկիթ, հարիւր տրամ օղի, բուռ մը աղ, քիչ մ'ալ սապոնի մանրուք աղէկ մը խառնէ, ուտելուն վրայէն մինչեւ առջի ոտքին պծեղները ուժով քսէ, ըղունդներովը ալ քերէ օրներս բանի. շատ աղէկ կուգայ կենդանոյն: Առաւօտը որ պիտի հեծնես, կանուխ սուրճի կախէ, որ վրայէն յարդ ուտելու ալ ժամանակ ունենայ, ետքը քաշէ հեծիր:

Մինչեւ մէկ ժամուան տեղ, այսինքն մինչեւ որ քիչ մը հանգիստ առնու, ձին մի' նեղեր. անկէ ետեւ ալ անոր հոգը չէ ճամբան եւ աշխատութիւնը: Ծամբան որ եւ ի-

ցէ տեղ ջուր մի տար, զի կթուլնայ ձին, կեռան տակն ալ ջուր մի տար, եւ գարն իվեր մի յոգնեցընէր. եւ չըլլայ թէ իջնալու տեղիդ շատ մօտ լինի, ժամի մը չափ ճամբայ թող մնայ. այն ատենը իրիկուան գարիին ատենն ալ ջուր տալ պէտք չէ: Շատ ալ քրտնած չլինի. միայն թէ տեղ մը իջնաս ու քիչ մը կենդանին յոգնութիւնը առած լինի, հեծնալու ատենդ ջուր տուր, սանձն ալ բերնէն մի առներ որ ծանր խմէ:

Իրիկուան որ իջար՝ կէս ժամէն աւելի ձիդ ժուռ ածցուր, որ աղէկ մը քրտինքը անցընէ. յետոյ կապէ, եւ թող որ սանձովը քիչ մ'ալ կայնի, անով ատեն անցընէ, եւ մէկէն ի մէկ յոգնած՝ յարդի չվազէ. ու յարդը չթափած՝ սանձն ալ մի առնուր, որ մսուրին փոշիները չլըզէ, ու սուրճի չըլլայ Գիւլ քիչ լից յարդը, եւ ստէպ ստէպ որովհետեւ այս կերպը կենդանոյն անուշ կուգայ:

Ժուռ ածցուցած տեղդ պաղ է նէ, չորս վրան անցուր. կապած տեղդ ալ պաղ է նէ, տօպրակով յարդը գլխուն անցուր. տակը թաց է նէ աւլէ. չորս ժամ ետեւ տաք տեղ՝ կանակը բաց դարման ըրէ, այնպէս որ հինգ ժամ ետեւ գարին կախես:

Դարմանէն ետեւ ջուր տալ պէտք է նէ տուր, ապա գարին կախէ. գարին մաղես եւ այնպէս տաս նէ՝ շատ աղէկ է. որովհետեւ փոշին կենդանոյն կուրծքը չիփակեր. եւ մէջը աղը ալ կայ նէ՝ կգատուի, կենդանոյն վնաս չիտար:

Տօպրակը առնելէն ետեւ նայէ որ կենդանին ատեն ունենայ վրայէն յարդ ուտելու. վտան զի շատ յոգնած լինելով՝ կըլլայ որ խոլոյն յարդ չկերած քնանայ. դու ալ առտուն ուշադրութիւն չես կրնար ընել, ջուր կուտաս. գարիին վրայէն խմած լինելով գուցէ սուփալամիշ կընէ. ուրիշը որ կենդանոյն կանուխ գարի կախէ, քու ձիդ գատէ քովէն, կամ ափ մը գարի ձգէ յարդին վրայ, որ ակնիտ (կոզլուցիսի) չըլլայ:

Շատերը իրենց կենդանին կօզխենքի չըլլայ ըսելով, սովորութիւն ըրած են՝ ամէն իրիկուն իջած տեղերնին կենդանւոյն աչքերը եւ ականջները շատ մը կը շարունակեն:

Կենդանւոյն սանձը առնուի նէ, զատ կախէ, ուրիշի սանձին հետ մի կախեր, մի գալցըներ. որովհետեւ սանձերէն ալ կենդանիները փոխադրական ցաւեր կ'առնուն:

Այս բաներուս եթէ աղէկ ուշ դնես, կենդանիդ շատ հիւանդութենէ ազատ կ'մնայ եւ աւողջ, քու ճամբորդութիւնդ ալ հանգիստ կ'լինի:

Երբեմն կենդանին քանի մը օր գոցուած կ'մնայ, ջուր տուած չես լինիր. այնպիսին

ջուրի տանիս նէ, շատ ծարւած լինելով, անյադ ջուրի կզարնուի, որով կ'ճաթի: Այսպիսւոյն պէտք է որ քանի մը կաթիլ ջուր բերանը կ'առնէ նէ՝ գլուխը քաշես նորէն թողուս. առջի բերանը քիչ քիչ ջուր խմէ. շատ ալ ջուր պէտք չէ տալ:

Ձին կամ ջորին դաշտը որ կ'ապես, երկու օրը մէյմը իրեք անգամ այս ճարը ըրէ. հաւկթին մէջը պարպէ, կ'ճեպին մէջը արջըն խաբրանի լից եւ այնպէս կուլ տալ տուր. վեց օր՝ օրը երեք անգամ այս ընես նէ՝ կենդանւոյն պակասութիւնները կ'աղէկցընէ, արիւնը կ'մաքրէ, մազերը կ'աղւորցընէ, եւ ասկէ ետեւ թող որ դաշտին մէջ շատ արծի:

ՄԱՆՐԱՆՈՒՐԳ.

ԱՐԲԵՑՈՒԹԵԱՆ ԱԽՏԻՆ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՄԷՋ ՇԱՏՆԱԼԸ.

Եւրոպայի գիտունները եւ բժիշկները զարմանալով ու սարսափելով մը կնային արբեցութեան ախտին հասարակ ժողովրդեան մէջ օրէ օր աւելի տարածուելուն վրայ. կվախնան որ այս պակասութիւնը փոխադրական հիւանդութեան մը պէս մեծամեծ վնասներ չհասցընէ մարդկային ընկերութեան: Օրագիրներէն մեկը իբրեւ այս բանիս ապացոյց՝ քանի մը օրինակ մէջ կրերէ, որ կարծէ այստեղ յիշատակել:

Փարիզու Շառանթոն ըսուած յիմարանոցին մէջ հարիւր եօթանասուն խենթ որ մտեր են տարին, անոնցմէ վարսունը օղի խմելով խենթեցած են եղեր: Գաղղիոյ գաւառներէն մեկուն մէջ՝ 9000 հոգով քաղաքի ժողովուրդը մը մեկ տարուան մէջ խմեր է 200,000 լիթր (որ մեկ ֆունթէն աւելի է) օղի: Ճինսւրա քաղաքը 20 տարուան մէջ օղիի զօրծածութիւնը՝ մեկին երեք աւելցեր է: Զուիցերիի Պետն նահանգին մէջ 1860-ին 25 անգամ աւելի օղի խմուեր է՝ քան թէ 1811-ին: Լոնտոնի փողոցներէն մեկ տարուան մէջ 34,677 հոգի վերուցեր են՝ արբեցութեամբ կիսամեռ ընկած, եւ մեջերէն կեսը կանայք են եղեր: Ասոնք պատմելն ետքը՝ օրագրին մեկը կաղաղակէ թէ ինչ ընելու է արդեօք այսպիսի փոխադրական հիւանդութեան մը դէմ, որ բանտերը, հիւանդանոցները եւ գերեզմանոցները անդադար լեցընելու վրայ է. եւ ինքը պատասխան կուտայ թէ ուրիշ ճար չեն տեսներ՝ եթէ ոչ քրիստոնէական պարկեշտու-

րեան ու ժուժկալութեան խրատներ, քարոզութիւններ, եւ միանգամայն աշխատանք մարդկանց կեանքը որչափ որ կարելի է լաւցընել:

ՓԱՅՏԷ ԹՆԳԱՆՈՒ.

Ամերիկայի վերջին պատերազմին մէջ Մեք - Արքուր զօրապետը վեց հաւ փայտէ բնդանօթ զօրծածեր է. ասոնցմէ մեկը Մոսկիւ բերդին պաշարման առնելը նետուեր է հարիւր անգամէն աւելի, եւ ընդհանրապէս այս փայտէ բնդանօթները պողպատէ ու պղնձէ բնդանօթներէն վար չեն մնար եղեր՝ վնաս ընելու կողմանէ: — Այսպէս նաեւ միամիտ ու յիմար մարդիկ զրեթէ նոյնչափ վնաս կրերեն աշխարհիս՝ ինչպէս չարերն ու չարամիտները:

ՁԻՆԱՅԻՈՅ ԺԱՄԱՅՈՅՑԸ.

Ձին երկրին մէջ հասարակ ժողովուրդը ժամացոյցի տեղ սովորաբար կատուին աչքը կրանցընեն. այսինքն երբոր կուգեն իմանալ թէ ժամը քանի է՝ կնային կատուին աչքին մէջ. երբոր բիրը այնքան կնեղնայ որ վերէն վար բարակ գիծ մը միայն կերեսայ՝ կեսօր է. կեսօրէն ետքը կամաց կամաց կայննայ՝ այնչափ որ կես գիշերուն կատուին բիրը կսկըլոր կլինի, ինչպէս որ ամեն մարդ ալ կրնայ փորձել: